

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0120

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Tabula Sexagesima Secunda

Ramum exhibet *Granati litorei latifolii Martabul* dicti.

Ubi Litt. A A. Ejus fructus repræsentant.
B. Fructus officulum majori exhibet forma.
C. C. C. Tria alia minora & irregularia ejus officula.

CAPUT QUINQUAGESIMUM
QUARTUM.*Atunus Litorea. Atun Laut.*

HÆc humilis quoque arbor est litorea, cujus truncus est incurvus & sinuosus, magis tamen rectus præcedenti *Martabul*. Folia irregulari modo locantur ac vulgaris sunt formæ, ab utraque parte obtuse acuminata, quædam vero superius rotunda sunt inæqualis magnitudinis, plerumque sex septemve pollices longa, tres ac tres cum dimidio lata, quædam vero dimidio minora sunt, ac sibi invicem mixta, crassiuscula, superne intense viridia, inferne ex gilvo argentea, magisque flavescencia foliis *Durionis*, saporis salii, ac plerumque exesa, paucis pertexta venulis, brevibus insidentia petiolis, nodosis rugosisque ex ramulis provenientia.

Flores plurimi simul racemosi dependent instar florum *Mangæ*, forma caliculorum, ex quatuor sordide albicantibus & lanuginosis formati petalis, ad quorum basin quatuor alia, tenuiora & violacea excrescunt petala facile decidua, caliculus vero restans formam tum gerit, non autem colorem floris *Anthos*, sæpe etiam in quinque determinatur apices.

Fructus tres, quatuor, & quinque simul dependent in orbem, ac fere sessiles ex ramis magnitudine *Nucis Juglandis*, sed oblongiores, tres quatuorve pollices longi, binos lati, ac per longitudinem dorsum gerunt acute protuberans instar cristæ gallinacæ, quod plerumque totum percurrit fructum, excepto quod in inferiore parte, ubi fructus magis compressus est, angustius sit, unde & hic fructus formam oblongæ galeæ obtinet. Externe obductus est crasso, tungoso, & sicco putamine, primo viridi, dein fusco seu obscure hepatici coloris, glabro, ac fere splendenti, sub hoc lento putamine oblongus reconditur nucleus, peculiari obductus pellicula, substantiæ siccæ instar obscuræ ochræ, quæ satis dura est, acerbæ, & adstringentis saporis. Siccus fructus adeo levis est, ut frustum suberis esse quis putaret, & ob lentorem difficulter dissecatur, sonitumque edit, si conquatiatur.

Trunci cortex ex obscure flavo colore ruffescit, estque substantiæ quam maximæ lentæ & pilosæ: Lignum exterius binos digitos crassum est, album, & pilosum, restans pars ex ruffo fusca est, in vetustis truncis nigricans, satis dura, solida, & gravis, sicque ferram admittens, quod albicans externa pars recusat. Prope radices parvas quoque plerumque gerit alas, detruncatusque stipes novos emittit ramulos.

Anni tempus. Augusto floret, fructus maturescunt Septembri & Octobri.

Licet hæc proprie sit arbor litorea, in vicinis tamen ipsi montibus aliquando crescit, quidam peculiarem ejus volunt esse speciem terrestrem, dum altiorum & rectiorum gerat truncum ac luxuriantem magis comam, alii vero putant aves ejus fructus comedentes sæpius illos dimittere ex rostris, ac præsertim tali modo per vespertilionem propagari in terra, in aliis enim locis hæc quoque occurrit arbor majores gerens fructus & truncum, ac proinde primo intuitu ab *Amboinensi* differt.

Quum itaque species terrestris ad horæ distantiam a litore remota crescat, melius est, ut peculiarem ejus statuamus esse speciem *Malaice Atun Utan* & *Amboinice Runun Laumuri* vocatam. Ejus truncus est altus & rectus, in diametro binas ulnas crassus. Ejus folia sunt majora & rugosiora, a quinque ad

sep-

De twee-en-zestigste Plaat

Vertoont een Tak van de grootbladige strand Granaat-Boom *Martabul* genaamt.

Alwaar Litt. A. A. deszelfs vruchten aanwyzzen.

B. Een korl in 't groot.

C. C. C. drie andere boekige en ongeschikte korrels.

LIV. HOOFDSTUK.

De Strand-Atun-Boom.

Dit is mede een lage strand-boom, de stam wat boekig en krom, dog regter dan 't voorgaand *Martabul*. De bladeren staan zonder orare, en zyn van gemeen satzoen, agter en vooren stomp toegespitst, dog zommige zyn vooren rond, van ongelijke grootte, door de bank zes en zeven duymen lang, drie en vierde halven breed, zommige zyn de helft kleender door malkander gemengt, dikachtig, styf, boven boog-groen, van onderen uit den vaalen zilver-verwig, geeluer dan de *Durioens*-bladeren, ziltig van smaak, en meest doorwreeten, met weinige ribbetjes, op korte steelen aan haare knoestige en ruyge takjes staande.

Het bloeizel hangt veele by malkander aan trosjes, geelyk het *Mangas*-bloeizel, in gedaante van kelkjes, uit vier vuyl-witte en wolachtige blaadjes gemaakt, bebbende in de midden nog vier andere, dundere, en viool-verwige, die ligt uitvallen, en dan heeft het resterende kelkje de gedaante, maar niet de couleur van *rozemaryn* bloeyzel, en zomtyds vyf spitzen.

De vruchten hangen drie, vier, en vyf by malkanderen in eenen kring, en bykans zonder steelen aan de takken, in de grootte van *Walnoten*, dog langwerpiger, drie en vier duymen lang, twee breed, bebbende in de lengte een uitstekende scherpe rugge, als een *Haane-kam*, die meest rondom gaat, bebalven dat by aan den buyk, daar de vrucht wat ingedrongen is, smalder valt, waar door deze vrucht de gedaante van een langwerpige *Kasket* krygt. Van buyten heeft ze een dikke, vooze, en drooge bolster, eerst groen, daar na bruyn of donker lever-verwig, glad, bykans glimmende, onder deze taaye bolster leyd een langwerpige beest, met een byzonder velletje omgeven, van drooge substantie, als donker-ooker, dog redelyk hard, wrang, en zamentrekkend van smaak. De drooge vrucht is zo licht, dat men ze voor een stukje kork zoude aanzien, ook wegens haare taayigheid moeyelyk te doorsnyden, en rammelt als men ze schut. De scherfse des stams is uyt den donker-geelen ros, zeer taay en bayrig van substantie. Het buytenste hout is twee vingers dik, wit, en mede bayrig, het resterende is uyt den roffen bruyn, aan de oude stammen swartachtig, redelyk hard, digt en swaar, gedroogt zynde, de zaage lydende, daar het buytenste witte dezelve bederft. Het heeft ook gemeenelyk kleene vleugels by de wortel, en den afgebouwen stonck schiet nieuwe takken uyt.

Sayzoen. Het bloeyd in Augustus, de rype vruchten heeft men in September en October.

Hoewel dit eygentlyk een strand-boom is, zo wast by egter zomtyds een stuk weegs daar van af, en in 't naaste geberge. Zommige willen een byzondere Land-zoorte daar van maken, dewyl by hooger en regter van stam, en weeldriger van loof is; andere houden het daar voor, dat het door de Vogels, die de vruchten eeten, en dezelve zomtyds laten vallen, inzonderheid door de *Vleermuyzen*, landwaart in geplant is, want men ook op andere plaatsen deze boom grooter van vruchten en stam vint, en dierbalven in 't eerste aanzien van den *Amboinschen* verschillende.

Dog dewyl de Landelyke zoorte wel een uur gaans van strand af wast, zo is 't beter dat men hem voor een byzondere zoorte boude in 't *Maleyts Atun Utan*, in 't *Amboinsch Runun Laumuri* genaamt, de stam is boog en regt, van twee vadem in de rondte. De bladeren zyn wat grooter en ruyger, van vyf tot zeven duymen lang, drie

septem pollices longa, tres digitos lata, scabra, dura, subtus incana, nec magnus nervus directe per medium transit: Ejus fructus sunt breviores, latiores, & rotundiores: Lignum parum vel nullum gerit albastrum, estque fuscum, solidum, & longitudinalibus per textum fibris, aptumque est malis minorum navigiorum, licet admodum sit grave.

Nomen. Latine *Atunus Litorea*. Malaice *Atun Laut*, non quia magnam cum istis arboribus gerat similitudinem, quæ ambæ in primo descriptæ sunt libro, sed a fructuum usu cum ipsis communi. Verum nomen Malaiense est *Dungur*. Ternatense *Roeremu*, Macassarense *Lumu & Lano Lano*. Amboinense in *Leytimora Rurun & Runun*. Hitoense *Lulun*. In insulis Xulafensibus *Soulamu* esse putatur.

Locus. In cunctis crescit insulis Orientalibus, & potissimum in planis, arenosis, & sterilibus litoribus, in quibus lapilli sunt copiosi, species terrestris raro occurrit, quum fortuito feratur.

Ufus. Ejus lignum est durum, bonum, ac durabile tam ad ædificia quam ad naves, ferraque ac dolabra optime elaborari potest: In Amboina vero quam rara sunt ejus recta segmenta, unde & navium costis tantum inservit, & ad pangajos ex ipso formandos valet. In Celebe, ubi ejus trunci sunt crassiores & rectiores, postes & asseres ex ipso formari possunt. Amboinense est quoque magis nodosum, nec facile finditur, unde & manubriis instrumentorum optime servit.

Fructus cibo inserviunt, qui ex crudis contusis piscibus cum aromaticis quibusdam herbis & succo Limonum præparatus *Cocobo* vocatur, sed non aliter nisi defectu veræ *Atuni*, unde & nomen obtinuit, quæ duræ, siccæ, & adstringentes res crudis hisce & acidis mixtæ piscibus adsumuntur ad intestina confortanda, acoremque cohibendum, ne tormina exciter.

Hæc arbor in omnibus suis partibus sicca est & adstringens, sed fructus substantia potissimum in usum vocatur ad decocta, quæ contra *Diarrhæam* & *Dysenteriam* præparantur, vel parvis etiam miscetur panis frustis, *Uba* vocatis, ægrisque exhibetur edenda loco panis. Quid *Uba* sit, supra libro primo in capite de Sagu examinari potest. Vulgus quoque nucleos edit modo contritos loco condimenti seu *Atsjar*, *Bocassan* ad pisces, quod tamen Europæo non conducit stomacho.

Si magni hujus arboris trunci conquiri possunt, fuscum ipsum cor adeo magnum est, ut ingentium etiam navium gubernacula ex ipso formari possint, quum in aqua marina quam maxime sit durabile, grave, nec facile findatur: Ex terrestri specie mali minorum navigiorum formari possunt, quum rectos gerat truncos, albastrum vero exterius diligenter tollendum est, unde vetusti plerumque eliguntur trunci sponte decidui, quorum exterius computruit lignum.

Apud Macassares vulgaris obtinet usus, quod ex firmis nempe hujus arboris ramulis denticulata formantur, quæ ad unam partem parum contunduntur in penicilli formam, quod non tantum inservit dentibus depurandis, sed etiam vi sua adstringente ipsis firmandis, si ex viridi nempe ligno sint constructa. Ejus cortex adhiberi quoque potest ad *Oebat Papeda*, quæ sæpius memorata fuit.

Tabula Sexagesima Tertia

Ramum exhibet *Atuni litorea*,
Ubi Litt. A. ejus peculiarem fructum galeæformem denotat.

drie vingers breed, styf, hard, van onderen ook wit, en de groote zenuwe gaat niet regt door de midden. De vruchten zyn korter, breeder, en ronder. Het hout heeft geen of weinig spint, is bruyn, digt, en langdradig, bequaam tot masten van kleene schepen, boewel vryswaar.

Naam. In 't Latyn *Atunus Litorea*. Maleyts *Atun Laut*, niet om dat by groote gelykenisse met die boomen heeft, derwelke beyde in 't eerste Boek beschreven zyn, maar van het gebruyk der vruchten met dezelve gemeen. Den regten Maleytschen naam is *Dungur*. Ternaats *Roeremu*. Macassars *Lumu en Lano Lano*. Amboinsch op *Leytimor Rurun en Runun*. Op Hitoe *Lulun*. In de *Xulaze Eilanden* wert het voor *Soulamu* gebouden.

Plaats. Hy wast in alle de Oostersehe Eilanden, en meest op vlakke zandige en magere stranden, daar onder kleene steenen gemengt zyn. De Landsoorte word zelden gevonden, om datze maar by geval gezaayt wert.

Gebruik. Het is een hard, goed, en durabel hout, zo tot den scheeps- als huysbouw; laat zig ook door de schaaf en zaag wel bewerken: maar men kan in Amboina zo weinig regte daar van hebben, en dient alleenlyk tot inbouden van Vaartuygen, en om de korte riemen daar van te maken. Op Celebes, daar by dikker en regter van stam is, kan men stylen en planken daar van hebben. Het Amboinsche valt ook warriger, en scheurt niet ligt, dierbalven het tot steelen van gereedschappen zeer bequaam is.

De vruchten worden tot de kost, die men van raauw gekapte visschen met eenige scherpe kruyden en Lemoenzap gemaakt *Cocoho* noemt, gebruykt, dog anders niet dan by gebrek, en in plaats van de regte *Atun*, waar van het den naam heeft, welke harde, zamentrekende, en drooge dingen, onder dit raauw en zuur baxel gemengt worden, om 't ingewant te versterken, en de zuurte te bedwingen, datze geen krimpinge veroorzaken.

Deze boom in alle zyne deelen is droog en zamentrekende, dog meest de heeft van de vrucht gebruykelyk tot de decoctie, die men tegen den buykloop en *Dysenteriam* toebereyt, of men doetze onder de kleene broodstukken *Uha* genaamt, en geeftze den Patient te eeten, in plaats van brood. Wat nu *Uha* zy, ziet boven in 't eerste Boek in 't Kapittel van Sagu. Het gemeene volkje eeten ook de beesten, maar slegts gewreven tot alderbande *Atsjar*, *Bocassan*, en visch, 't welk voor een Europiaansche maag niet wel dient.

Daar men groote stammen aantrest, is dit bruyne bert zo groot, dat men roers, ook tot groote Vaartuygen, daar van maken kan, om dat 't in zee-water zeer durabel is, swaar, en niet scheurt. Uit de Landsoorte kan men masten tot kleene Vaartuygen krygen, om datze regt van stam zyn, maar men moet het witte spint over al neerstig afnemen, en daarom zoekt men gemeenelyk de oude stammen, die van zelfs omgevallen zyn, en waar van 't buytenste hout vergaan is.

By de Macassaren is het gemeen wyt de styve ryskens dezès booms tandwryvers te maken, dezelve aan 't eene eynd wat kneuzende, tot de forme van een penceeltje, 't welk niet alleen dient om de tanden te zuiveren, maar ook met zyne adstrictie dezelve te bevestigen, te weten als ze van het groene hout gemaakt zyn. De schorse kan men ook gebruyken tot de *Oebat Papeda*, het welk dikmaals genaamt is.

De drie- en zestigste Plaat

Vertoont een Tak van de *Strand-Atun-Boom*,
Alwaar Lett. A. deszelfs byzondere helmsgewyze vrucht aanwyft.

